**Beleidsdoorlichting 25.1 (2011) naar het Actieplan Polarisatie en Radicalisering 2007-2011**

Bijlagen:
1. Actieplan Polarisatie en Radicalisering 2007-2011
2. Trendrapportages 2008 en 2009
3. Operationele Actieplannen 2008, 2009, 2010
4. KplusV onderzoeken 2011 en 2012
5. Evaluatie “Pilot Actie”

I. **Beschrijving en analyse probleem en aanleiding voor het beleid.**
II. **Beschrijving en motivering rol rijksoverheid.**
III. **Beschrijving onderzochte beleidsdoelstellingen**

1. **Wat is het probleem dat aanleiding is (geweest) voor het beleid?**
**2. Is dit probleem nog actueel?**
**3. Wat is de oorzaak van het probleem?**
**4. Waarom rekent de overheid het tot haar verantwoordelijkheid om het probleem op te lossen?**
**5. Waarom ligt de verantwoordelijkheid op rijksniveau (en niet op decentraal of EU-niveau?). Hoe is de verantwoordelijkheid vormgegeven en waarom?**
**6. Welke doelstelling heeft de overheid geformuleerd voor de oplossing van het probleem?**

In 2007 ziet het net aangetreden kabinet Balkenende IV polarisatie en radicalisering als brede maatschappelijk problemen die in omvang, snelheid en intensiteit lijken toe te nemen.[1] Deze ontwikkeling bedreigt de sociale samenhang en de onderlinge solidariteit in de samenleving. Wanneer een radicaliseringsproces niet wordt afgewend of geremd, bestaat in het uiterste geval de kans dat een persoon/groep geweld gebruikt en een (terroristische) aanslag pleegt. Tegen deze achtergrond lanceert de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) in augustus 2007 het kabinetsbreed Actieplan Polarisatie en Radicalisering 2007-2011 (zie bijlage 1).

Over de jaren 2008 en 2009 verschijnen trendrapportages die de voortdurende actualiteit van de problematiek onderbouwen (zie bijlage 2). Voor 2010 en 2011 zijn geen aparte trendrapportages gemaakt, maar is de problematiek geïllustreerd in de jaarrapporten van de AIVD en edities van het ‘Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland’ (DTN) van de NCTb. Op dit moment lijkt - ten opzichte van 2007 - de dreiging van rechts- en dierenrechten-extremisme gedaald, terwijl die van links-extremisme hetzelfde bleef en die op islamistisch extremisch recentelijk toenam (vooral naar aanleiding van internationale ontwikkelingen). Recente DTN’s beschrijven dat Nederland in de ogen van jihadisten een legitiem doelwit blijft en dat een beperkt aantal jihadisten in netwerken in Nederland actief is. Ook andere extremistische bewegingen laten van zich horen, waarbij grote incidenten uitblijven. Oplettendheid wat betreft rechtsextremisten blijft geboden, vanwege hun fascinatie voor en in sommige gevallen het bezit van wapens.

Het Actieplan schrijft de oorzaken van polarisatie en radicalisering toe aan de zoektocht naar identiteit: van mensen, en vooral jongeren, zoeken naar zingeving (religieus/levensbeschouwelijke dimensie) of naar binding en erkenning binnen de groep (sociaal-culturele dimensie). Een derde belangrijke dimensie is de politieke, vanuit de ervaring (of perceptie) van onrecht jegens henzelf of groepen waarmee zij zichzelf identificeren in binnen- en buitenland.[2]

[1] *Polarisatie* is de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en toename van segregatie langs etnische en religieuze lijnen. *Radicalisering* is het proces van toenemende bereidheid om diep ingrijpende veranderingen in de samenleving (eventueel op ondemocratische wijze) na te streven, te ondersteunen of anderen daartoe aan te zetten. Ingrijpende veranderingen zijn ontwikkelingen die een gevaar kunnen opleveren voor de democratische rechtsorde (doel), vaak met ondemocratische methoden (middel), die afbreuk doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (effect).
[2] Bron hiervoor is het onderzoek dat het Rijk laat uitvoeren in 2006 door F. Buijs: “*Strijder van Eigen Bodem*” Zowel het Rijk (BZK en NCTb) als de Europese Commissie laten tussen 2005 en 2012 meerdere onderzoeken uitvoeren naar de achtergrond en processen van radicalisering (zie www.nctv.nl). Deze inzichten zijn telkens meegenomen in de beleidsvorming.

In het Actieplan stelt het kabinet te willen werken aan veiligheid, respect en solidariteit in onze samenleving en duidelijke grenzen te zullen stellen aan wat wel en niet kan (preventie én repressie). De aanpak van polarisatie en radicalisering wordt vooral gezien als een verantwoordelijkheid van het lokaal bestuur, samen met professionals als wijkagenten, jeugdwerkers, leraren, CWI-medewerkers, leerplichtambtenaren en ingebed in het lokaal (veiligheids)beleid.[3]

Het rijksbeleid op nationaal niveau is bedoeld om deze lokale aanpak te ondersteunen. Reden voor de rijkssteun is dat het een nieuw en maatschappelijk gevoelig beleidsterrein betreft, waar bewustzijn en kennis op lokaal niveau nog moeten worden opgebouwd.[4]
Op internationaal niveau rekent de Rijksoverheid het tot haar taak de samenwerking binnen en buiten de EU) én de aansluiting op het buitenlands beleid vorm te geven – opnieuw met name ten behoeve van de lokale aanpak.

Het Actieplan kende als doelstellingen c.q. actielijnen:
1. Preventie: Het voorkomen van (verdere) processen van isolatie, polarisatie en radicalisering door het (weer opnieuw) insluiten van mensen die dreigen af te glijden of zich af te keren van de Nederlandse samenleving en democratische rechtsorde.
2. Proactie: Het vroegtijdig signaleren van deze processen door bestuurders en professionals en het ontwikkelen van een adequate aanpak.
3. Repressie: Het uitsluiten van mensen die duidelijke grenzen hebben overschreden en ervoor zorgen dat hun invloed op andere zoveel mogelijk beperkt wordt. In de praktijk van dit (preventieve) Actieplan kwam dit subdoel neer op deskundigheidsbevordering van professionals in de repressieve sector (mn. politie, gevangeniswezen, Openbaar Ministerie). Met andere woorden: deze doelstellingen valt in de uitvoering samen met doelstelling 2.

## IV. Beschrijving instrumenten en analyse maatschappelijke effecten

### 7. Welke instrumenten worden ingezet? Hoe is de samenhang tussen de instrumenten? Is er sprake van overlap?

Het Actieplan werkt de drieactielijnen (preventie en pro-actie) uit op drie sporen: het lokale spoor, het nationale spoor en het internationale spoor. De instrumenten op deze sporen vullen elkaar aan en versterken elkaar. Zo ondersteunt het nationale spoor de lokale aanpak met financiële en inhoudelijke ondersteuning, en voeden de ervaringen uit die lokale aanpak weer de trainingen en adviesfunctie op nationaal niveau. De internationale aanpak is ook erop gericht de lokale en nationale aanpak te steunen (uitwisseling is gericht op leren van elkaars lokale ervaringen, bij voorkeur door ontmoetingen tussen lokale beleidsmakers en professionals te organiseren). Andersom liggen lokale ervaringen en nationale facilitering op hun beurt aan de basis van de internationale voortrekkersrol die Nederland op dit terrein vervult (Nederland profileert zich als pioneer op de lokale aanpak en neemt internationaal het voortouw in het organiseren van bijeenkomsten hierover en het uitleren van ervaringen aan landen die later vergelijkbaar beleid opstartten).

Jaarlijks verschenen Operationele Actieplannen en Voortgangsverslagen (m.u.v. 2011 vanwege de kabinetswisseling) waarin de acties (cq instrumenten) werden beschreven (zie bijlage 3).

Binnen het <u>lokale spoor</u> heeft de rijksoverheid (BZK) financiële ondersteuning ter beschikking gesteld aan projecten zowel op het terrein van preventie als pro-actie, die werden uitgevoerd op lokaal niveau door gemeenten (met decentralisatie-uitkeringen via het Gemeentefonds). Daarnaast zijn gelden - ook op zowel preventie als pro-actie - beschikbaar gesteld aan bovenlokaal werkende niet-overheidsorganisaties (*Tijdelijke subsidieregeling voorkomen en tegengaan van polarisatie en radicalisering*). In totaal heeft het Rijk in de

---

*[3] Deze nadruk op het lokale primaat pas in de basisfilosofie van de toenmalige minister van Binnnelandse Zaken en Koninksrijksrelatie, minster ter Horst, die in den brede inzet op het versterken van de autonomie van het decentrale bestuur.*
*[4] Het lokale primaat blijft behouden, door de financiële Rijkssteun te gieten in de vorm van een decentrale uitkering, waarbij de gemeente volledige zeggenschap houdt over de besteding en de gemeenteraad het gremium blijft voor democratische controle hierop.*

periode 2007-2011 ca € 12 miljoen geïnvesteerd in het lokale spoor van het Actieplan (zie onderdeel 'aanpak risico-gebieden' van de begroting onder deel V). Dit heeft geresulteerd in 78 projecten (meestal met meerdere deelprojecten).

Van die 78 projecten waren er 53 decentralisatie-uitkeringen aan gemeenten verleend, waarmee ca. 150 gemeenten activiteiten uitvoerden op het terrein van bewustwording, deskundigheidsbevordering (pro-actie) en weerbaarheids-versterking (preventie). Daarnaast zijn 25 subsidies aan non-profitorganisaties toegekend, vooral voor landelijke projecten op het gebied van democratische ontwikkeling en conflicthantering voor jongeren. De projecten richten zich aanvankelijk vooral op radicalisering (met name op islamitische radicalisering en rechtsradicalisering) en daarnaast op polarisatie.[5]

In de projecten worden verschillende instrumenten ingezet. Instrumenten gericht op **pro-actie** waren:
- kennisopbouw (onderzoek, lokale verkenningen, handreikingen)
- kennisuitwisseling tussen gemeenten en professionals (bijeenkomsten, advies op maat)
- bewustzijnsverhoging (van risico's en signalen) van gemeenten en professionals (intervisie, trainingen,)
- netwerkvorming met oog op smeden van partnerschappen (bijeenkomsten, bezoeken),
- Steun op maat bij de inrichting van de informatiehuishouding (bv. meldpunt, casusoverleg)

Instrumenten gericht op **preventie** waren
- concrete interventies op het niveau van individuen en groepen (disengagement-maatwerktrajecten en weerbaarheidstrainingen)
- algemene projecten met name gericht op scholieren (educatie democratische rechtsstaat en conflicthantering, bevorderen van contact)

In de inventarisatie van KplusV is uitgebreide informatie te vinden over aard, bereik en uitkomst van de acties waarvoor de-centralisatieuitkeringen of subsidies werden verleend. (zie bijlage 4).

***Voorbeelden van (door KplusV beoordeelde) goede projecten***

1. De *weerbaarheidstraining* van de Stichting SIPI is een toegespitste training op lokaal niveau. Moslimjongeren ontwikkelen kracht en vaardigheden om de verleidingen van maatschappelijke uitval en radicalisering te weerstaan en samen te leven op basis van wederzijds respect. De training is in diverse gemeenten uitgevoerd (inclusief in 5 steden uitgevoerde train-de-trainer module). In totaal zijn 12 trainers opgeleid en tussen de 80 en 120 moslimjongeren namen deel aan de trainingen;
2. *Het actieplan "Weert weert polarisatie en radicalisering"* bevat concrete activiteiten, zoals een coachingsproject voor leerlingen en een sociaal calamiteitenplan (draaiboek voor het omgaan met sociale spanningen). De integrale samenwerking en het enthousiasme van betrokkenen maakt de aanpak tot een succes (winnaar Gemeenteprijs Polarisatie en Radicalisering 2010).
3. *Het Rotterdamse project 'pedagogiek in de moskee':* Onderwijskundige medewerkers van moskeeën en andere islamitische verenigingscentra worden intensief getraind op didactische en pedagogische vaardigheden, waarbij polarisatie en radicalisering een prominente plek krijgen. Dit project stelt opvoeders in en om de moskee in staat om de democratische identiteitsontwikkeling van kinderen te ondersteunen, hun binding bij de bredere samenleving te versterken en zo hun vatbaarheid voor radicalisering te verminderen (winnaar Gemeenteprijs 2009).
4. *De Amsterdamse deelgemeente Slotervaart* ontwikkelde de eerste brede lokale aanpak, met veel aandacht voor de worsteling van jongeren rond identiteitsvorming die kan leiden tot isolement en radicalisering. Centraal staat het bevorderen van zelfkritiek, en respect voor gelovigen en niet-gelovigen aan bod. (winnaar Gemeenteprijs 2008).
5. *De lokale aanpak Den Haag* heeft o.m. training 1e-lijnswerkers en een effectief netwerk onder sleutelfiguren (inclusief geïsoleerde islamitische vrouwen) ter signalering en aanpak van radicalisering en maatschappelijke onrust.
6. *Disengagementproject Winschoten*: Door de methode van "groepen pellen" werden rechtsextremistische jongeren teruggehaald uit de radicale beweging (ondersteunen van uitreders). Het project leverde een handreiking op en expertise voor andere gemeenten.

---

[5] *Trainingen en projecten uitgevoerd door gemeenten zijn beschreven onder dit lokale spoor; wanneer de uitgevoering van trainingen en projecten door het ministerie werd ondernomen, zijn ze beschreven onder het nationale spoort.*

Op het nationale spoor, werd een nationaal kennis- en adviescentrum opgezet (Nuansa) om gemeenten, professionals en maatschappelijke organisaties te ondersteunen bij de bovenstaande pro-actieve en preventieve activiteiten. In de looptijd van het Actieplan zijn meer dan 1000 vragen van professionals, gemeenten en burgers beantwoord. Ongeveer 4000 (huidige en aanstaande) professionals zijn bereikt met workshops en trainingen (in over 100 multidisciplinaire trainingen in het herkennen van en omgaan met radicalisering en in 25 gastlessen aan Hbo-opleidingen voor professionals in het sociale domein (sociaal werk en jeugdhulpverlening). Deze trainingen en presentaties zijn geborgd in een train-de trainer cursus, een e-training module en een besloten intervisienetwerk van professionals. Daarnaast is op nationaal niveau een 'Actieplan Democratische Rechtsstaat' uitgevoerd: duizenden scholieren werden bereikt met onder meer de volgende activiteiten:

7. *Het lesprogramma Tweede Wereldoorlog in perspectief (Optouw)* werd ontwikkeld n.a.v. verstoringen van de dodenherdenking in Amsterdam West. In 6 lessen leren leerlingen over de Tweede Wereldoorlog en het Midden-Oostenconflict. De lessen worden gegeven door 'peer-educators' met Islamitische en Joodse achtergrond, die samen voor de klas staan. In de lessen komen begrippen als tolerantie, respect, religie en discriminatie aan de orde. Ca 2159 leerlingen en 60 jongeren/studenten, verspreid over Nederland, namen deel aan het project.
8. *Critical Mass* ontwikkelde ervaringsgerichte activiteiten waarbij jong volwassen deelnemers zich bewust worden van conflictprocessen en vaardigheden aanleren om deze tegen te gaan (INBOX). Ca. 5240 leerlingen zijn bereikt en 591 professionals.
9. *"Fight for your rights"* was een project over grondrechten en actief burgerschap waarbij leerlingen met een inspirerend lespakket inhoudelijk worden voorbereid op het vormen van een mening en het voeren van een debat. Het project heeft enkele tienduizenden leerlingen bereikt. Ca. 12.500 scholieren/docenten zijn bereikt op 22 scholen. (nog eens 2.200 scholieren zijn daarna nog actief met het lesmateriaal aan de slag gegaan).
10. *"Pilot Actie":* een project voor het overdragen van democratische kernwaarden op kinderen van 10-12 jaar. Onder regie van de gemeente ging de kinderen in drie projecten aan de slag met kernwaarden, waarover ze aansluitend spraken met lokale bestuurders. Het project is uitgevoerd in 10 gemeenten met ca 125 deelnemers en 350 betrokkenen (ouders, verzorgers etc.). Het project is geborgd in het project 'Iedereen telt mee' van Prodemos -Huis voor de Democratie waaraan scholen deel kunnen nemen.

De weerbaarheid (in termen van kennis, inzicht, ervaring, handelingsperspectief) van personen of bedrijven die te maken hebben met acties van extremisten is vergroot met gerichte bijeenkomsten, handreikingen en tools.[6]

- Brochures over de vier vormen van extremisme met informatie voor gemeenten, bedrijven en instellingen
- Een e-learning 'security-awareness module' voor gemeenten, bedrijven en (kennis-) instellingen die te maken hebben met dierenrechtenextremisme.
- Een VNG-tool voor het opzetten van een lokale aanpak op radicalisering en polarisatie;
- Tools voor de signalering van en omgang met processen van polarisatie en radicalisering (die worden meegenomen in de trainingen van alle eerstelijnsprofessionals);
- Handreiking deradicalisering/disengagement;
- Het *Tweeluik Religie in het Publieke Domein*, een handreiking voor (bepaling van de grenzen aan) samenwerking tussen overheid en religieuze instellingen.
- *Handreiking Democratisch Weerwoord*: praktische handvatten voor professionals uit politie, justitie, onderwijs en jeugdwerk om o.b.v. democratische waarden weerwoord te bieden aan radicale uitingen;
- Een wegwijzer voor het herkennen en omgaan met politiek salafistische façadepolitiek.

Op het nationale spoor is ook gezorgd voor onderlinge uitwisseling van kennis en ervaring door gemeenten en professionals. Gemeenten zijn tientallen malen bijeengebracht in bijeenkomsten en intervisie-sessies (onder meer een 4-maandelijkse intervisiesessie van 6 gemeenten die met politiek salafisme te maken hadden). Professionals ontmoeten elkaar (nog altijd) in het 'Landelijke Platform Lokale Professionals', een virtueel

[6] *Handreikingen, onderzoeken en andere producten zijn te vinden op www.nctv.nl*

netwerk gekopppeld aan regelmatige bijeenkomsten en intervisie-sessies (zo werd recentelijk een jonge jongerenwerker die met een extreemrechtse groep te maken had op maat gesteund door enkele collega's uit dit Platform). Een netwerk van specialisten op het terrein van de-radicalisering/disengagement werd opgezet die elkaar voeden in regelmatige bijeenkomsten en in enkele gevallen (ook nog altijd) gezet werden in (nog lopenede) concrete maatwerktrajecten.

Op nationaal niveau is ook onderzoekswerk verricht. In nauwe samenwerking met de directie Kennis en Analyse van de NCTV, met het WODC, de directie Wijken, Wonen en Integratie (WWI) en met gemeenten zijn meerdere onderzoeken uitgebracht naar fenomenen en trends (o.m. Rol van Eerstelijnswerkers in het tegengaan van radicalisering en polarisatie (2008); Salafisme in Nederland (2010), Radicalisering onder kleine etnische groepen (2010), Internationale Vergelijking Dierenrechtenextremisme (2011).

Op nationaal niveau vond ook de aanpak van dierenrechten- en asielgerelateerd linksextremisme plaats. De aanpak werd gericht op het coördineren van de landelijke repressieve aanpak (regelmatig overleg tussen o.m. AIVD, KLPD, OM en EZ), het ondersteunen van de bedrijftakken (met kennis en advies), aangevuld met de productie van enkele handreikingen en brochures over veiligheidsbewustzijn en bescherming.

Tot slot vond op het nationaal spoor ten aanzien van alle vormen van extremisme en van polarisatie interdepartementale coördinatie plaats en werden ministeries gestimuleerd de onderwerpen mee te nemen in hun algemeen beleid. Bij OCW resulteerde dit in goede banden met de onderwijsinspectie op het terrein van monitoring van trends/incidenten en in een handreiking en meldpunt voor docenten. Bij VWS zijn de thema's meegenomen in het onderzoek naar professionalisering van welzijnswerkers en ontwikkeling van Centra van Jeugd en Gezin. Met BuZa is nauw samengewerkt bij bilaterale bezoeken en strategische multilaterale beleidsvorming. Met WWI is het meest samengewerkt, met name op het gebied van onderzoek naar en netwerkvorming onder etnische minderheden. Op het hele nationale spoor (kennis- en adviescentrum, trainingen, onderzoek etc.) is ca. 2,5 miljoen euro uitgegeven (zie de relevante onderdelen van de begroting onder deel V).

Op het internationaal spoor vervult de Nederlandse aanpak wereldwijd een voortrekkersrol: op verzoek van de Europese Contra-Terrorisme Coördinator gaf Nederland de EU-werkstroom t.a.v. de 'lokale aanpak van radicalisering' vorm. In dit kader werd met succes de *Cities Conference 2009* georganiseerd voor circa 200 Europese professionals uit lokaal bestuur, onderwijs, welzijn en politie. Daarnaast richtte Nederland het *Policy Planners Network* op, waarin acht Europese landen ervaringen delen. Tot slot delen draagt Nederland bij aan het EU-Stockholmprogramma, met het leiderschap van diverse transnationale projecten en met deelname aan effectieve uitwisseling van lokale professionals.[7] Op het internationale spoor is in totaal €530.000 uitgegeven.

*    *    *

De komende jaren behoudt het Rijk een brede blik op dit terrein, met aandacht voor voedingsbodems van radicalisering en polarisatie, zoals maatschappelijke spanningen of gebrekkige democratische ontwikkeling. Hier blijft een regierol voor gemeenten liggen, in samenwerking met lokale partners. Het Rijk kan ondersteunen in het kader van het integraal veiligheidsbeleid (bijvoorbeeld praktijkteams) en het integratie- en burgerschapsbeleid.

De Nationaal Coördinator Nationale Veiligheid (NCTV) richt zich in het bijzonder op aspecten die een mogelijke bedreiging zijn van de nationale veiligheid. Hiertoe verzamelt de NCTV kennis en informatie en zet het de

---

[7] *Voorbeelden zijn CRIME en SAFIRE. CRIME is een door de Europese Commissie (EC) gefinancierd onderzoeksproject naar modellen van radicalisering en mogelijke interventies. Nederland was de coördinator van dit project. SAFIRE is eveneens door de EC gesubsidieerd en is een vervolg op CRIME met een groter consortium. Nederland is voorzitter van de Adviesraad. Nederland is ook nauw betrokken bij het EC "Radicalisation Awareness Network" (RAN), een netwerk voor uitwisseling van kennis en ervaring van lokale professionals door heel Europa.*

adviesfunctie van Nuansa voort: gemeenten, eerstelijnsprofessionals en burgers kunnen met vragen over extremisme nu bij de NCTV terecht. De NCTV zal op lokaal, nationaal en internationaal niveau partners ondersteunen met bijvoorbeeld:

- stimuleren van veiligheidsbewustzijn bij instellingen, bedrijfsbranches en publiek;
- onderhoud van een digitale database en handelingskader met goede praktijken en lessen;
- ontwikkeling van enkele nieuwe instrumenten: gevorderde trainingen en intervisie-netwerken voor gemeenten, eerstelijnsprofessionals en deradicaliseringsexperts;
- onderhoud van een nationaal netwerk van ervaren professionele en maatschappelijke deskundigen die collega's kunnen bijstaan (een vergelijkbaar Europees netwerk is in wording).
- beschikbaar stellen van trainingen, lespakketten, handreikingen etc.;

Naast deze algemene inzet, steunt de NCTV gericht instellingen en gebieden met verhoogde risico's op extremistische radicalisering. Hier kan de NCTV waar nodig met een gerichte inzet bijstaan, die kan variëren van voorlichtingsbijeenkomsten, signaleringstrainingen tot aan ondersteuning bij maatwerkinterventies. Waar zich ontwikkelingen voordoen met een potentieel maatschappelijk ontwrichtend effect, coördineert de NCTV de nationale aanpak daarvan.

De aanslagen van Anders Breivik in Noorwegen en van Mohamed Merah in Toulouse hebben pijnlijk duidelijk gemaakt welk onbeschrijfelijk leed geradicaliseerde solistische daders kunnen aanrichten. De overheid zal daarom investeren in het vergroten van de kennis van dit fenomeen, in trainingen van eerstelijnsprofessionals in het herkennen van risicopersonen, en in vervolgtrajecten om de risico's te verkleinen of weg te nemen. Kanttekening hierbij is dat risicoreductie op dit vlak mogelijk lijkt, maar dat het onmogelijk zal zijn in alle gevallen tijdig alarm te slaan.

**8. Wat is bekend over de uitvoering van het beleid en over de doelmatigheid van de bedrijfsvoering?**

De resultaten van alle door het Rijk ge(co-)financierde projecten door een extern onderzoeksbureau geïnventariseerd (KplusV, *Vijf jaar lokale projecten Polarisatie en Radicalisering, Resultaatinventarisatie 2007-2011* zie bijlage 4). Daarbij is nadrukkelijk gekeken naar doelmatigheid van de bedrijfsvoering. De volgende leerpunten kwamen hieruit (deze zijn meegenomen op nationaal en lokaal niveau in de doorontwikkeling van de aanpak):

- Samenwerking in de uitvoering is van groot belang. In vrijwel alle projecten wordt samengewerkt tussen overheden, welzijnsorganisaties, onderwijsorganisaties en doelgroepen. Dit verloopt wisselend. Er moet soms veel tijd en energie worden geïnvesteerd in deelname van o.m. onderwijsinstellingen en organisaties van doelgroepen. Vooral waar de termen polarisatie en radicalisering als stigmatiserend worden ervaren, verloopt de samenwerking moeizaam.
- Een *integrale* aanpak onder *duidelijke regie* van de gemeente is wenselijk. Projecten die vanaf het begin niet alleen vanuit het veiligheidsperspectief, maar ook vanuit zorg-, welzijn-, en onderwijsperspectief zijn opgezet, zijn succesvoller dan projecten waarbij deze partijen pas later worden betrokken. Een effectief netwerk van relevante samenwerkingspartners is cruciaal voor signalering en aanpak. Training in een multidisciplinaire setting bevordert deskundigheid én versterkt tevens het integrale netwerk. Projecten die aansluiten op bestaande netwerken, bestaand beleid, bestaande kennis en/of doorlopende ontwikkelingen, verlopen doorgaans soepeler in de uitvoering
- Het slagen van een aanpak heeft zeker ook te maken bestuurlijke betrokkenheid en durf bij de eigen (gemeentelijke) organisatie en bij stakeholders. Doorslaggevend zijn ook de *inzet, gedrevenheid en daadkracht van de betrokkenen*, vooral van de projectleider.

Aandachtspunten in de bedrijfsvoering die KplusV noemt, zijn:

- Monitoring en evaluatie van de resultaten en effecten van projecten worden slechts incidenteel uitgevoerd.
- Borging van projecten na 2011 is wankel (zowel organisatorisch als bestuurlijk). Van belang is dat iemand binnen de gemeente verantwoordelijk is en blijft voor de aanpak (die zorgt dat het belegd is en op de agenda blijft).

Over deze punten het volgende
*Monitoring en evaluatie*:
Volgens de basisfilosofie van het Actieplan ligt de verantwoordelijkheid voor de aanpak (en dus ook voor evaluatie en borging daarvan) op lokaal niveau. De keuze voor het instrument van de de-centralisatieuitkering (waarbij Rijksgelden ongeoormerkt worden overgedragen op de gemeente-begroting) weerspiegelt dit principe. Bij de toekenning van decentralisatie-uitkering hebben de Rijkspartners de voorwaarde gesteld dat evaluatie van de activiteiten zou plaatsvinden. Het Rijk had echter geen bevoegdheid om dit af te dwingen; bij de keuze voor de decentralisatie-uitkering ligt immers de democratische controle ten principale bij de gemeente-raad. Tegen deze achtergrond is ook niet bij het begin van het Actieplan een nationaal evaluatie-traject opgezet, waarbij gegevens over de situatie (nul-meting, voortgang) systematisch werden verzameld, geagregeerd en geanalyseerd.

Om toch de discussie tussen gemeenten, professionals en maatschappelijke organisaties te voeren over het verloop van de uitvoering, besloot het ministerie BZK vanaf 2010 jaarlijkse een onafhankelijke inventarisatie laten uitvoeren, gericht op het identificeren van lessen en knelpunten (do's and don'ts). Dit is het hierboven genoemd K+V-onderzoek.

*Borging*
Aan de borging van opgedane kennis, deskundigheid en 'good practices' is het afgelopen half jaar veel aandacht besteed. Een toegankelijke digitale database met alle lokale projecten en een handelingskader met tips voor de aanpak zijn ontwikkeld in samenwerking met ervaren professionals en gemeenten (zie *www.nederlandtegenterrorisme.nl*). Een landelijk platform is opgericht van en voor professionals die direct te maken hebben met de radicalisering-sproblematiek: om elkaar te voeden met kennis en om collega's in het land waar nodig te ondersteunen.

In de afgelopen jaren is bij de toekenning van fondsen aan gemeenten als criterium gesteld dat er aandacht is voor borging. Ook in de relaties met het lokale bestuur is hier op aangedrongen. In laatste instantie blijft de vraag op welke wijze de aandacht voor het thema en de kennis en netwerken worden geborgd echter de verantwoordelijkheid van het lokale bestuur zelf. Waar ontwikkelingen worden gesignaleerd die een mogelijke bedreiging vormen voor de nationale veiligheid, zal de NCTV actief met gemeenten en politie zoals gezegd waarborgen dat de juiste maatregelen worden getroffen.

**9. Wat is het effect van de instrumenten op de geformuleerde doelstellingen (oplossing van het probleem)? Hebben instrumenten op andere beleidsterreinen ook belangrijke effecten op de geformuleerde doelstellingen? Wat zijn belangrijke positieve en negatieve neveneffecten?**

De doelstellingen van het Actieplan betroffen:
1. Preventie: Het voorkomen van (verdere) processen van isolatie, polarisatie en radicalisering door het (weer opnieuw) insluiten van mensen die dreigen af te glijden of zich af te keren van de Nederlandse samenleving en democratische rechtsorde.
2. Proactie: Het vroegtijdig signaleren van deze processen door bestuurders en professionals en het ontwikkelen van een adequate aanpak.
3. Repressie: Het uitsluiten van mensen die duidelijke grenzen hebben overschreden en ervoor zorgen dat hun invloed op andere zoveel mogelijk beperkt wordt. In de praktijk van dit (preventieve) Actieplan kwam dit subdoel neer op deskundigheidsbevordering van professionals in de repressieve sector (mn. politie, gevangeniswezen, Openbaar Ministerie).

De drie doelstellingen keren terug in de onderdelen van zowel de lokale, nationale als de internationale sporen van het Actieplan. Zo bevat de lokale aanpak zowel gerichte preventieve acties (bv. weerbaarheidstrainingen), als pro-actieve acties (bv. verkenningsonderzoeken, opzetten van lokale informatie-huishouding) als repressieve onderdelen (bv. versterken samenwerking RiD, politie, en gemeenten t.b.v. de opsporing).

Het algemene indruk (uit het K+V-onderzoek en gesprekken met lokale actoren) is dat de beoogde inhaalslag op dit indertijd nieuwe beleidsterrein in termen van kennis en deskundigheid grotendeels is behaald.[8] Het actieplan heeft gezorgd voor een (financiële en inhoudelijke) impuls voor lokale projecten op het terrein van polarisatie en radicalisering, de aanpakken zijn gedeeld (ook in Europees verband), zowel de doelgroep als professionals zijn bereikt (middels trainingen, lessen en bijeenkomsten) en netwerken zijn opgebouwd en verstevigd. Er is een landelijk netwerk van experts en een keur aan handreikingen en andere instrumenten beschikbaar, die over het algemeen voldoende ondersteuning bieden voor gemeenten om de door hen gekozen aanpak voort te zetten.

***Effect aanpak op lokaal niveau***

Zoals hierboven beschreven, is de uitvoering van het lokale spoor (aanpak risico-gebieden) onderzocht door een onafhankelijk bureau (zie rapport KplusV). Per project zijn rapportages gemaakt van opzet, verloop en resultaten, op basis van schriftelijke stukken, vragenlijsten en interviews. In totaal zijn in de periode 2007-2011 78 projecten beschreven in 72 rapportages (zie www.polarisatie-radicalisering.nl). Daarnaast hebben de meeste activiteiten die in het kader van het Actieplan Polarisatie en Radicalisering 2007-2011 een decentralisatie-uitkering of subsidie verkregen, een lokale evaluatie ondergaan.

De KplusV inventarisatie laat zien dat de kennis bij lokale partners over de problematiek en mogelijke interventies is toegenomen, dat lokale netwerken zijn verbeterd en dat de projecten een gunstige uitwerking hebben gehad op de deelnemers. De leerpunten en best practices zijn geborgd in een toegankelijke digitale database en handelingskader, die via de website van de NCTV breed beschikbaar blijft voor lokale partners. Hieronder volgt een samenvatting van het bereik en de trends, opbrengsten en aandachtspunten die het KplusV onderzoek identificeert:

***Bereik***

| **Deelnemers** | **2007-2009** | **2010** |
|---|---|---|
| Jongeren en leerlingen | 18.644 | 32.392 |
| Professionals en gemeenteambtenaren | 926 | 498 |
| Doelgroeporganisaties en sleutelpersonen | 18 | 123 |
| Overig* | 16.062 | 96.892 |
| **Totaal** | **35.650** | **129.905** |

De tabel laat zien dat het bereik aanmerkelijk is vergroot. De projecten zijn daar ook op ingericht. Ervaringen van voorgaande jaren bieden ook mogelijkheden om na te hebben uitgevonden hoe een activiteit bij een kleine groep werkt, deze op grote schaal kan worden uitgerold. In algemene zin wordt in de rapportages van KplusV erop gewezen op dat veel tijd en energie moet worden gestoken in het overtuigen van mensen om hen te laten deelnemen aan activiteiten.

***Inzichten en trends***

- De projecten gaan er van uit dat polarisatie en radicalisering deels overeenkomstige voedingsbodems kennen: onvoldoende reflectie op de eigen identiteit, te weinig inzicht in andere culturen en religieuze achtergronden, onvoldoende sociaaleconomisch perspectief. Hierdoor zijn jongeren onvoldoende weerbaar. De projecten richten zich op versterking van die weerbaarheid.
- In de loop der jaren heeft een verschuiving plaatsgevonden van projecten die zich richten op het scheppen van voorwaarden en het inzichtelijk maken van de verschijnselen, naar projecten die daadwerkelijk aan de slag gaan met de doelgroepen en die zich richten op de voedingsbodems.
- De projecten waren in de eerste jaren beperkt van omvang en bereik. In de laatste jaren zijn methoden ingezet zoals onderwijsprojecten, tentoonstellingen en sociale media. Daardoor steeg het bereik sterk. Er is bijna een verviervoudiging van deelname in de projecten in 2010 en 2011 ten opzichte van 2007-2009. De

[8] *Met 'inhaalslag' wordt gedoeld op de groei van kennis/kunde bij de-centrale partners die het beleid t.a.v. polarisatie en radicalisering op het zelfde niveau bracht als oudere beleidsterreinen (bv. jeugdzorg), waardoor de Rijksoverheid een terughoudender rol kan spelen.*

intensiteit van betrokkenheid van deelnemers is mede afhankelijk de ingezette methoden (van intensieve begeleiding van gezinnen tot 'vluchtige' communicatie via sociale media).
- Netwerkvorming met het maatschappelijke middenveld is toegenomen.
- Bewustwording en handelingsperspectief bij bestuurders en professionals is toegenomen.

***Opbrengsten***
- De projecten in het kader van het Actieplan hebben er toe bijgedragen dat de onderwerpen polarisatie en radicalisering – en vooral de voedingsbodems daarvan en hoe daarmee moet worden omgegaan – *op de agenda* zijn gekomen bij overheden (bestuurders en medewerkers), maatschappelijke organisaties en professionals op uiteenlopende werkvelden.
- *Kennis* over inzet van interventies is opgebouwd: methodieken ontwikkeld en toegepast. Gemeenten hebben een *beter inzicht* in de problematiek van polarisatie en radicalisering (door o.a. uitgevoerd onderzoek, het inrichten van een meldfunctie van signalen, het onderhouden van contacten met eerstelijnsprofessionals en maatschappelijk middenveld)
- De projecten hebben een *pluriform bereik*: diversiteit aan gemeenten (bestuurders en medewerkers OOV, welzijn en, onderwijs), professionals (o.a. onderwijs, hulpverlening, welzijnswerk), jongeren, leerlingen, ouders, sleutelfiguren, en zelforganisaties. Gemeenten hebben hier een *beter contact/netwerk* met deze partners.
- Projecten dragen bij de *doelgroep jongeren* bij aan meer kennis (o.a. conflictsituaties, democratisch burgerschap) en meer inzicht in eigen houding (o.a. eigen gedrag, gevolgen van eigen handelen, zelfreflectie, perspectief van een ander innemen)

***Belangrijkste leerpunten***
- Polarisatie en radicalisering zijn doeltreffend aan te pakken door een *combinatie van preventie, signaleren en interveniëren*. De nadruk dient te liggen op het verkleinen van de voedingsbodem, het vergroten van de weerbaarheid bij jongeren en het waarnemen, bespreken en uitvoeren van individuele casussen en aanpakken. De aanpak kan het beste worden uitgevoerd op *lokaal niveau;*
- *Maatwerk* is noodzakelijk gelet op soms zeer specifieke vormen van polarisatie en radicalisering die voorkomen in gemeenten; Het verkrijgen van resultaten vergt *tijd* en doorzettingsvermogen.
- Onmisbaar zijn goede contacten met de potentieel radicaliserende doelgroep door gemeentelijke of maatschappelijke organisaties en een op het individu gerichte aanpak. De interventie moet aansluiten bij de belevingswereld van de doelgroep; Het werken met personen van buiten het reguliere onderwijs, ervaringsdeskundigen en *peer groups* bevordert dat educatieve projecten aanslaan. Persoonlijke benadering, verhalen en specifieke casuïstiek spreken de jongeren meer aan dan beschouwende en normatieve verhalen.

**Aandachtspunten zijn:**
- Er is een tekort aan wetenschappelijke inzichten omtrent de aangrijpingspunten voor effectieve interventies en omtrent de effectiviteit van interventies

*Over het aandachtspunt 'tekort aan wetenschappelijk inzicht':*
Wetenschappelijke evaluatie van het effect van preventiemaatregelen is notoir moeilijk.[9] Het probleem is dat het praktisch onmogelijk is het verband tussen maatregelen en preventieve effecten (bijvoorbeeld verminderde dreiging) aan te tonen. Er zijn geen wetenschappelijke standaarden om causaliteit aan te tonen, de omvang van de onderzoeksgroep is heel klein, en het ontbreken van een controlegroep maakt het onmogelijk te bepalen wat het effect zou zijn geweest als er geen maatregelen waren genomen. Deze omstandigheden hebben ertoe geleid dat weinig in de richting van dergelijk onderzoek is ondernomen. In plaats daarvan is gekozen voor uitgebreide resultaatinventarisaties en voor vormen van evaluatie die de

[9] Wetenschappelijke in de zin van systematische en verifieerbare studies die via een wetenschappelijk methode (exacte, objectieve, herhaalbare waarnemingen die een hypothese betrouwbaar kunnen ondersteunen of falsificeren, waarbij invloeden van andere effecten zijn uitgesloten) komen tot uitspraken met meer algemene geldigheid.

algemene assumpties van interventies tegen het licht houden.[10] De moeite om preventie te meten is ook internationaal onderkend: zo is veel hierover gesproken met een ander voorlopend land, het Verenigd Koninkrijk, waar ook 'echte' effectmeting nog niet wordt uitgevoerd.

De eindconclusies van het KplusVrapport zijn:

1. Het Actieplan is een noodzakelijke impuls geweest voor lokale projecten. Zonder de bijdragen zou dit grote en pluriforme bereik aan projecten niet zijn gerealiseerd.
2. In de periode 2007-2011 zijn de deelnemende gemeenten uitgebreid en zijn methoden en werkwijzen over Nederland verspreid.
3. Met de lokale projecten zijn zowel professionals als de doelgroep bereikt: de projecten hebben bijgedragen aan kennis, inzicht en zelfreflectie bij jongeren en professionals inzake (hun rol in) polarisatie en radicalisering.
4. Netwerken tussen overheden, professionals en het maatschappelijk middenveld (zelforganisaties, sleutelfiguren) zijn ontwikkeld en verstevigd.
5. De bestuurlijke en organisatorische borging van de projecten en hun opbrengsten is beperkt. Dit maakt dat het onzeker is of de opgebouwde kennis en ervaring – na afronding van het Actieplan en de lokale projecten – blijvend benut worden.
6. Een aantal projecten is bij de opzet expliciet onderbouwd met veronderstellingen over de werking van interventies. De onderbouwing is gebaseerd op praktische kennis en ervaring en/of wetenschappelijke kennis en inzichten. Op grond daarvan kan van drie van de tien nader onderzochte projecten worden gesteld dat de projecten doeltreffend zijn wat betreft de interventiedoelstellingen (de eerste drie projecten in de tabel hierboven). De overige zijn te karakteriseren als veelbelovende interventies.

***Effect aanpak op nationaal niveau***

De meeste bovengenoemde onderdelen van het 'Actieplan Democratische Rechtsstaat' (L*esprogramma Tweede Wereldoorlog in perspectief (Optouw), Critical Mass, Fight for your rights)* zijn aan de orde gekomen in het genoemde KplusV rapport uit 2012. De *"Pilot Actie", is* apart van de KplusV onderzoek geëvalueerd (bijlage 5).Conclusie is dat de ontwikkelde werkvorm (filmparticipatie) een toegankelijke en goede manier biedt over onderwerpen te praten die voor zowel de gemeente als voor kinderen van belang zijn. Van de oorspronkelijk 140 deelnemers voltooide 90% het programma, wat gezien het vrijblijvende, buitenschools karakter een zeer hoog percentage is. Bij de meeste gemeenten lijkt er een positief effect te zijn op het bewustzijn van de kernwaarden onder kinderen. Hierbij wordt aangetekend dat het meten hiervan moeilijk is en eigenlijk een lange termijn evaluatie vraagt onder de deelnemers. Lokale uitvoeringspartners waren veelal enthousiast: voor hen voegde de pilot een nieuw instrument toe om kernwaarden te bespreken.

Het effect van de ontwikkelde handreikingen en brochures is niet te meten, omdat niet is bijgehouden hoe vaak die worden benut. Wel zijn bijna al deze producten ontwikkeld in nauwe samenspraak met de doelgroep en is het eindresultaat bij hen getest.

De voorlichtingsactiviteiten en trainingen van Nuansa voor (huidige en aanstaande) professionals zijn hieronder in kaart gebracht:

| Soort training/sessie | Aantal trainingen | Deelnemers |
|---|---|---|
| Managerssessies | 20 | 162 |
| Professionals | 25 | 457 |
| Gastlessen Hoge Scholen (studenten bereikt) | 25 | 2000 |
| overige trainingen/presentaties/workshops | 40 | 1000 |
| Trainingen Potentieel gewelddadige eenlingen (PGE) | 21 | 357 |
| **Totaal** | **131** | **3975** |

[10] Zie bijvoorbeeld: *Movisie,* Polarisatie en radicalisering, de onderbouwing van sociale interventies onderzocht*, 2011*

Alle trainingen en bijeenkomsten worden gemiddeld met een 7,5 – 8 gewaardeerd. Men geeft over het algemeen aan meer kennis te hebben gekregen van het fenomeen (nu men het kent, kan men het pas zien), dat in hun werk te kunnen toepassen en vooral dat men actief informatie gaat delen met de netwerkpartners. Men is zeer verheugd dat het Rijk een dergelijke training kosteloos aanbiedt.

Tav de trainingen over Potentiëel Gewelddadige Eenlingen (PGE) kan nog worden opgemerkt dat men aangeeft graag nog wat meer te willen leren over de handelingsperspectieven in geval van een PGE. Deze kennis is nog in ontwikkeling, dus is het niet verwonderlijk dat dit uit de evaluatie komt. De PGE trainingen worden in 2012 voorgezet: voor het najaar zijn er 40 gepland (voor in totaal 680 gemengde professionals). Ook voor 2013 is een nieuwe ronde trainingen voorzien.

De trainingen hebben ook het Rijk veel kennis over onze doelgroep *de professionals* opgeleverd alsmede een zeer uitgebreid netwerk. De vraag is echter of de kennis beklijft en wordt bijgehouden als het Rijk de middelen terugtrekt. Om ervoor de zorgen dat in elk geval de kennis en het materiaal van de trainingen geborgd is, heeft het ministerie 'train-de-trainer' sessies aan gemeenten en diverse professionele organisaties (bv. politie-academie) aangeboden.. De kennis en ervaringen opgedaan in deze trainingen en presentaties zijn verder geborgd in een e-learning module en een besloten doorlopend intervisienetwerk van professionals. Daarnaast zijn en worden meerdere bijeenkomsten en (internationale) conferenties voor gemeenten en professionals georganiseerd.

***Effect internationaal***

Het effect van de aanpak op internationaal niveau blijkt uit de waardering die er is voor de Nederlandse brede aanpak. Onderdelen ervan zijn overgenomen door zowel de Britten als de Denen en Zweden (vaak met uitgebreide dagdelen aan overdracht van Nederlandse kant). De Cities Conference 2009 is door de Committee of the Regions van de Europese Unie aangemerkt als 'best practice' en diende als inspiratie-bron voor de onderdelen over internationale uitwisseling op dit terrein in het 2010 (vijfjarig) Stockholm Programa van de EU. Nederland is ook adviserend lid van de Steering Committee van de recente opgericht 'Radicalisation Awareness Network (RAN) van de EU (dat voortvloeide uit dat Stockholm Programma).

## V. Beschrijving van de budgetten die zijn ingezet.

| |
|---|
| 10. Hoe is de hoogte bepaald van de budgetten die zijn ingezet? Wat is hiervan de onderbouwing? |

In de tabel hieronder zijn de bedragen weergegeven die in de looptijd van het Actieplan zijn begroot en uitgegeven. Het meeste is uitgegeven is de twee middelste jaar. Reden hiervoor is dat het eerste jaar een opstartjaar bleek, en het laatste jaar er forse bezuinigingen werden gepleegd op de ministriële begroting.

De opstart van vooral de lokale aanpak liep forse vertraging op, vanwege grote aarzelingen bij gemeenten om een brede aanpak te starten op dit voor hen nieuwe, ingewikkelde en politiek gevoelige beleidsterrein. In 2007 en 2008 ging veel tijd zitten in het bewust maken van gemeente-ambtenaren van de problematiek (die vaak op de werkvloer door professionals al langer gevoeld werd) – een zachte start met lokale verkenningen heeft hierbij uiteindelijk vaak geholpen. In de loop van 2008 en 2009 kwam de vraag vanuit gemeenten pas echt op gang om vooral in de laatste jaren van het actieplan tot meer dekkende inzet van de problematiek te leiden. Mede doordat een groot deel van de begroting begroot was in het eerste jaar (€10 miljoen in 2007), is van de oorspronkelijke €28 miljoen begroot voor het Actieplan slechts iets meer dan de helft uitgegeven (€14,5).

Maar zelfs in latere jaren werd niet alles besteed. De reden hiervoor lag deels in de rijksbrede bezuinigingsronde in 2011 (waardoor minder middelen beschikbaar werden gesteld) en deels in de blijvende uitdaging om gemeenten te betrekken en om kwalitatief goede projecten te vinden (vooral in kleinere

gemeenten ontbrak dikwijls kennis en capaciteit om de aanpak in de volle breedte vorm te geven). De gelden die niet werden besteed, zijn gerealloceerd naar prioritaire onderwerpen binnen het Directoraat-generaal Veiligheid van BZK (zie tabel deel 2).

Deze ervaringen bieden overigens leerpunten voor vergelijkbare programma's:

a. Om een kleiner opstartbudget te kiezen en in latere jaren meer gelden te reserveren.
b. Er rekening mee te houden dat een centrale rol voor de lokale aanpak rekening moet houden met de begrensde capaciteit van het gemeentelijk apparaat en daarom parallel moet voorzien in meer ondersteuning voor deze gemeenten. Risico is dan wel dat als de Rijksondersteuning wegvalt, de borging vaak niet kan worden gegarandeerd.

Bij de vraag of de kosten in verhouding staan tot het opgeleverde kan gesteld worden dat bij de keuze van de activiteiten telkens criteria van kosten-effectiviteit zijn gesteld. Zo zijn diverse grote activiteiten (Kenniscentrum, Actieplan Democratische Rechtsstaat) aanbesteed, waarbij telkens de laagste bieder (die voldeed aan de eisen) gekozen werd. Bij de de-centralisatieuitkeringen aan gemeenten is telkens gekozen voor de constructie van co-financiering (van 50-80%). Alleen verkennende onderzoeken (bedoeld om de problematiek op de lokale agenda te krijgen) werden voor 100%  gefinancierd.

**Financieel overzicht actieplan P&R**[11]

| **Begroot** | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Activiteit | **2008** | **2009** | **2010** | **2011** | **Totaal** |
| Scan en monitor | 1,00 | 0,20 | 0,20 | 0,20 | 1,60 |
| Aanpak risicogebieden | 5,00 | 4,00 | 4,00 | 4,00 | 17,00 |
| Expertisefunctie | 2,00 | 0,80 | 0,80 | 0,80 | 4,40 |
| Specifieke instrumenten | 2,00 | 1,00 | 1,00 | 1,00 | 5,00 |
| *Totaal* | 10,00 | 6,00 | 6,00 | 6,00 | 28,00 |

| **Reallocaties** | **2008** | **2009** | **2010** | **2011** | **Totaal** |
|---|---|---|---|---|---|
| Fietsendiefstal | 0,80 | | | | 0,80 |
| Pilots drank- en horecawet | 1,10 | | | | 1,10 |
| ander programma | 0,49 | 0,85 | 0,65 | | 1,01 |
| Bezuinigingen/niet uitgegeven e.d. | 2,55 | | 0,08 | 4,28 | 6,91 |
| Eindejaarsmarge | 3,30 | 0,35 | | 0,07 | 3,72 |
| *Totaal* | 7,26 | 1,20 | 0,73 | 4,35 | 13,54 |

| **Totaal te besteden** | **2008** | **2009** | **2010** | **2011** | **Totaal** |
|---|---|---|---|---|---|
| Begroot | 10,00 | 6,00 | 6,00 | 6,00 | 28,00 |
| Reallocaties | 7,26 | 1,20 | 0,73 | 4,35 | 13,54 |
| | 2,74 | 4,80 | 5,27 | 1,65 | 14,46 |

| **Betaald** | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Activiteit | **2008** | **2009** | **2010** | **2011** | **Totaal** |
| Scan en monitor | 0,08 | | | | 0,08 |
| Aanpak risicogebieden | 2,12 | 4,05 | 4,65 | 1,10 | 11,92 |
| Expertisefunctie | 0,41 | 0,52 | 0,47 | 0,47 | 1,87 |
| Specifieke instrumenten | 0,13 | 0,23 | 0,15 | 0,08 | 0,59 |
| *Totaal* | 2,74 | 4,80 | 5,27 | 1,65 | 14,46 |

| **Activiteiten uitgesplitst** | **2008** | **2009** | **2010** | **2011** |
|---|---|---|---|---|
| | betaald | betaald | betaald | betaald |
| 1**. *Scan en Monitor*** | | | | |
| - trendanalyse | 0,08 | < 0,00 | <0,00 | |
| ***2. Aanpak risico-gebieden*** | | | | |
| - decentralisatie-uitkering | 1,68 | 2,98 | 3,87 | 0,66 |
| - gemeentenprijs | 0,04 | 0,04 | 0 04 | |
| - regiobijeenkomsten | 0,09 | 0,00 | | |
| - tijdelijke subsidieregeling | 0,31 | 0,97 | 0,77 | 0,44 |
| - steun lokale aanpak | | 0,05 | 0,01 | |
| ***3. Expertisefunctie*** | | | | |
| - kenniscentrum | 0,24 | 0,24 | 0,25 | 0,39 |
| - communicatie | 0,05 | 0,06 | 0,04 | 0,05 |
| - samenwerking internationaal | 0,12 | 0,21 | 0,17 | 0,03 |
| ***4. Specifieke instrumenten*** | | | | |
| - Actieplan Democratische Rechtstaat | 0,03 | 0,07 | | |
| - nationale aanpak | | 0,17 | 0,15 | 0,08 |
| - diversiteit in jeugdbeleid | 0,10 | 0,00 | | |

[11] Budgetten zijn aangegeven in millioenen euro's. Bedragen tot twee cijfers achter de komma's (dwz onder de €10.000) zijn niet apart weergegeven maar zijn wel opgeteld in het (jaarlijks) eindtotaal.